

Η ΣΟΣΙΑΛΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΡΙΣΗ: Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΩΝ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΩΝ¹

MICHAEL HOLMES / SIMON LIGHTFOOT, ειδικά για τα ΣΘ

Ο Μάικλ Χολμς διδάσκει πολιτική επιστήμη στο Hope University του Λίβερπουλ. Τα βασικά ερευνητικά του ενδιαφέροντα είναι οι ευρωπαϊκοί θεσμοί και τα πολιτικά κόμματα. Έχει επιμεληθεί τον τόμο Ireland and the EU: Nice, Enlargement and the Future of Europe (2005).

Ο Σάιμον Λάιτφουτ διδάσκει ευρωπαϊκή πολιτική στο Πανεπιστήμιο του Leeds. Ασχολείται κυρίως με τις πολιτικές της ΕΕ, τη στάση των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων απέναντι στην ΕΕ και την οργανωτική ανάπτυξη των ευρωκομμάτων. Είναι συγγραφέας, μεταξύ άλλων, του Europeanising Social Democracy: The Rise of the Party of European Socialists? (2005).

Η κρίση του ευρώ προκάλεσε πολιτικό πονοκέφαλο στη σοσιαλδημοκρατία. Οι σοσιαλδημοκρατικές κυβερνήσεις αναγκάστηκαν, για να προστατεύσουν το ευρώ και το σχέδιο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, να υιοθετήσουν μέτρα σκληρής λιτότητας σε πολλά ευρωπαϊκά κράτη, και ιδιαίτερα στην Ελλάδα. Η μόνη πολιτική λύση απέναντι στη λιτότητα μοιάζει να έγκειται στη συντονισμένη δράση σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ώστε να προωθηθεί η ανάπτυξη και η ανάκαμψη· πράγμα που φέρνει στο προσκήνιο τις ενέργειες του Κόμματος των Ευρωπαίων Σοσιαλιστών (PES), το πανευρωπαϊκό κόμμα που συσπειρώνει 34 σοσιαλδημοκρατικά κόμματα ολόκληρης της Ευρώπης. Το παρόν σύντομο άρθρο επιχειρεί να διερευνήσει (εάν και) ποιο ρόλο διαδραμάτισε το PES στη διαμόρφωση μια πανευρωπαϊκής σοσιαλδημοκρατικής απάντησης στην κρίση.

Τα όρια της επιρροής του PES

Δεν έχουμε τον χώρο να συζητήσουμε πλήρως την επιστημονική γραμματεία σχετικά με τα ευρωπαϊκά κόμματα [του Ευρωκοινοβουλίου] και την επιρροή τους στην πολιτική ατζέντα (για καλύτερη επισκόπηση, βλ. Hanley, 2008). Ωστόσο, αναφορικά

με το PES, προκύπτουν δύο κομβικές δυσκολίες. Η πρώτη είναι ο βαθμός στον οποίο το PES στάθηκε ικανό να διαμορφώσει μια διακριτή θεώρηση για την Ευρώπη. Η δεύτερη, που ενδεχομένως συνδέεται με την πρώτη, είναι ότι η σοσιαλδημοκρατία δεν κατόρθωσε να διατηρήσει μια σημαντική παρουσία στην ΕΕ, στο επίπεδο του Συμβουλίου, κατά τη δεκαετία του 2000. Το πρόβλημα για το PES είναι η διαχείριση της ιδεολογικής ποικιλομορφίας εντός της οικογένειας των Ευρωπαίων Σοσιαλιστών και η ενθάρρυνση όλων των κομμάτων να στηρίξουν τις δεσμεύσεις του PES (βλ. Moschonas, 2002· Lightfoot, 2005). Για το PES, μείζον μέριμνα μακροπρόθεσμα ήταν να διασφαλίσει ότι όλα τα κόμματα που το συναποτελούν «μιλάνε με μια φωνή» σε κομβικά ζητήματα, ιδίως όσον αφορά μια σαφή οικονομική και πολιτική θεώρηση της ΕΕ (βλ. Bailey, 2009).

Έτσι, το πρότυπο λήψης αποφάσεων του PES αποκάλυπτει μια ισχυρότατη έμφαση στη διαμόρφωση εσωτερικών συναινέσεων εντός μιας γενικώς φιλο-ΕΕ στάσης (βλ. Moschonas, 2009). Ωστόσο, η οικονομική κρίση αποτέλεσε μια μείζονα πρόκληση για το στυλ λήψης αποφάσεων που επικρατούσε στο PES. Αίφνης, το σταδιακό και συναινετικό ύφος πολιτικής, καθώς και τα φιλο-ΕΕ αντανακλαστικά, έμοιαζαν όλο και λιγότερο κατάλληλα. Σε ό,τι ακολουθεί, παρουσιάζουμε μια μικρή σύνοψη των γεγονότων της κρίσης, δίνοντας ιδιαίτερη προσοχή στον τρόπο με τον οποίο εμπειρικλείουν μια σύνθετη αλληλεπίδραση παγκόσμιων, ευρωπαϊκών και εθνικών επιπέδων δραστηριότητας. Στη συνέχεια, θα αξιοποιήσουμε αυτή την παρουσίαση ως βάση για να εξετάσουμε πώς το PES ανταποκρίθηκε με όρους αποφάσεων και πολιτικών.

Η απάντηση του PES στην οικονομική κρίση

Στην αρχή της κρίσης, η αρχική απάντηση του PES δομήθηκε γύρω από μια από τις ήδη υπάρχουσες εκστρατείες του, δηλαδή την εισαγωγή ισχυρότερης ρύθμισης σε ό,τι αφορά τα αμοιβαία και ιδιωτικά επενδυτικά κεφάλαια (hedge and private equity funds). Ωστόσο, η εξέλιξη της κρίσης υποχρέωσε το PES να αναγνωρίσει στην κρίση και άλλα στοιχεία πέρα από μια απλώς ανεπαρκή ρύθμιση ορισμένων πεδίων του τομέα των χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών. Το κόμμα έστρεψε την προσοχή του σε όλο και περισσότερες αναφορές στην ανάγκη για συντονισμένη δράση για την αντιμετώπιση του αυξανόμενου κινδύνου ύφεσης, με μια προσέγγιση που βασίστηκε σε τρία στοιχεία. Πρώτον, όπως ήταν αναμενόμενο για σοσιαλδημοκρατικά κόμματα, σε μια ισχυρή δέσμευση για επενδύσεις, ώστε να επανεκκινηθεί η ανάπτυξη και να κατευναστούν οι μεγαλύτερες υφεσιακές συνέπειες. Δεύτερον, σε μια ισχυρή δέσμευση αυτό να γίνει μέσα από ευρωπαϊκούς διαύλους, με το σκεπτικό ότι «η Ευρώπη θα μπορούσε να δημιουργήσει περισσότερες θέσεις απασχόλησης και να δώσει το λάκτισμα στη νωθρή της οικονομία, κάνοντας συλλογικά περισσότερες

επενδύσεις» (Rasmussen στο PES, 2008). Αλλά και τρίτον, σε μια εντεινόμενη ανησυχία ότι υπήρχε κίνδυνος να επιβληθούν προγράμματα λιτότητας.

Το 2009, η κρίση είχε επεκταθεί ακόμη περισσότερο, και το PES αναγνώριζε ότι «βρισκόμαστε τώρα ενώπιον μιας άνευ προηγουμένου κρίσης», η οποία απειλούσε «να δυναμιτίσει την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση» (PES, 2009). Καθώς εκτυλισσόταν η τρίτη φάση της κρίσης, το PES αναγκάστηκε να αναπτύξει νέες διαστάσεις στις πολιτικές του, στη βάση της χρηματοπιστωτικής αλληλεγγύης. Κι αυτό ήταν το πιο δύσκολο εγχείρημα, δεδομένων των εθνικών διαφορών που αναπόφευκτα συνεπαγόταν. Παρ' όλα αυτά, το PES αποδέχτηκε την ανάγκη να επιβληθεί ένα πρόγραμμα λιτότητας στην Ελλάδα. Ίσως δεν θα έπρεπε να προκαλεί έκπληξη, εφόσον η κυβέρνηση που αρχικά επιφορτίστηκε με την εφαρμογή του προγράμματος, η κυβέρνηση ΠΑΣΟΚ υπό τον Γ. Παπανδρέου, ήταν η κυβέρνηση ενός αδελφού σοσιαλδημοκρατικού κόμματος· ωστόσο αναδεικνύει πώς το PES υποχρεώθηκε να ανταποκριθεί σε μια ατζέντα που αποφασίστηκε αλλού και εντός ενός ευρύτερα φιλο-ΕΕ πλαισίου.

Ωστόσο, η πολιτική αντίδραση στη λιτότητα σήμαινε ότι το PES άρχιζε να μεταστρέφεται ελαφρώς από την παραδοσιακή του θέση, βάσει της οποίας εργαζόταν εντός μιας φιλο-ΕΕ συναίνεσης, αν και η έμφαση δινόταν κυρίως στο να δουλεύει μέσα στο πλαίσιο των υπάρχουσών προσεγγίσεων – μάλλον μεταρρυθμιστικών παρά ριζοσπαστικών. Η πρόκληση για τη συναίνεση της ΕΕ ήταν εμφανέστερη στην διογκούμενη αντίδραση απέναντι στις πολιτικές που προωθούσε η «τρόικα» της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, της ΕΚΤ και του ΔΝΤ. Από το 2011 και εξής, η επίσημη τρόικα επέβαλλε προγράμματα αυστηρής λιτότητας στην Πορτογαλία, την Ιρλανδία και την Ελλάδα ως προϋπόθεση για τη διάσωση των οικονομιών τους. Στις αρχές του 2012, το PES απάντησε στέλνοντας μια «εναλλακτική τρόικα» στην Ελλάδα, με πρόθεση να διερευνηθούν οι δυνατότητες για μια διαφορετική προσέγγιση, η οποία θα επιχειρούσε να εξισορροπήσει την ανακούφιση του χρέους με ένα πρόγραμμα οικονομικής τόνωσης. Η αρχή της φιλοευρωπαϊκής αλληλεγγύης τώρα χρησιμοποιούνταν ως λόγος κριτικής απέναντι στις πολιτικές της ΕΕ.

Αυτή η πιο κριτική θέση ήταν εμφανής, και όχι μόνο σε σχέση με την Ελλάδα. Καθώς οι συζητήσεις άρχιζαν να αρθρώνονται γύρω από τη δημιουργία μιας νέας (σχεδόν) συνθήκης, ώστε να δοθεί στην ΕΕ μεγαλύτερη δημοσιονομική εξουσία, το PES συνέχιζε να επιχειρηματολογεί ότι η ΕΕ ακολουθούσε τη λανθασμένη προσέγγιση, εστιάζοντας μόνο στη λιτότητα. Η ανησυχία του PES ήταν εμφανώς ότι η ΕΕ ταυτιζόταν αναμφίβολα με μια δεξιόστροφη ατζέντα, και αυτό αποξένωνε όλο και περισσότερους πολίτες σε όλη την Ευρώπη. Όπως το έθεσε και ο πρόεδρος του PES Στανίσεφ, «η ΕΕ κινδυνεύει να θεωρηθεί ως μέρος του

προβλήματος, καθώς επιβάλλει μόνο πόνο μέσα από περι-κοπές και λιτότητα. Και αυτό στρώνει το έδαφος για μια λαϊκιστική οργή» (PES, 2012a).

Τα πρόσφατα αιτήματα του PES μοιάζουν με την επιχειρηματολογία του καθ' όλη τη διάρκεια της κρίσης – αξιοποίηση της ΕΕ, ώστε να προωθηθεί η ανάπτυξη και να επιλυθεί η οικονομική κρίση. «Μια βελτιωμένη ανάπτυξη και θέσεις εργασίας σημαίνει δημόσιες και ιδιωτικές επενδύσεις, τελεία και παύλα. Αυτός πρέπει να γίνει ο νέος χρυσός κανόνας της πολιτικής της ΕΕ –χωρίς αυτόν, οι προτεινόμενες νέες συνθήκες παραμένουν μη ικανοποιητικές» (Stanishev, PES 2012b). Αυτό προέκυψε παράλληλα με τις διαρκείς εκκλήσεις του PES για εισαγωγή χρηματοπιστωτικών μεταρρυθμίσεων, που θα εμπεριέχουν στενότερη ρύθμιση των χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών με εισαγωγή του Φόρου Χρηματοπιστωτικών Συναλλαγών (Financial Transactions Tax). Επιπλέον, το PES άρχισε πια να ζητά τη δημιουργία ευρωμολόγων για την αντιμετώπιση της κρίσης της ευρωζώνης και συνηγορούσε υπέρ της εγκαθίδρυσης ενός ανεξάρτητου ευρωπαϊκού οίκου αξιολόγησης (PES, 2012c).

Έτσι, το 2012 πια, το PES άρχισε να επιχειρηματολογεί υπέρ πιο θεμελιωδών αλλαγών ως απάντηση στην κρίση. Ήταν ακόμη μια απάντηση βασισμένη σε σταδιακές αλλαγές –για παράδειγμα, το αίτημα για στενότερη ρύθμιση των χρηματοπιστωτικών θεσμών και συναλλαγών παρέμενε ο πυρήνας. Ήταν επίσης σαφώς μια απάντηση αγκυρωμένη εντός του πλαισίου της ΕΕ, αν και πλέον αναγνωριζόταν ότι η ΕΕ χρειαζόταν τουλάχιστον κάποια σημαντική προσαρμογή για να αντιμετωπίσει τις πιέσεις που προκαλεί η κρίση. Ωστόσο, η απάντηση του PES είχε αρχίσει να απομακρύνεται από την έμφαση στη συναίνεση, που την είχε σημαδέψει για καιρό.

Αναλύοντας την απάντηση του PES

Το PES φαίνεται να υιοθετεί μια συνεκτική προσέγγιση στην οικονομική κρίση, μια προσέγγιση που αντανάκλα μια σταδιακή απομάκρυνση από τις υπάρχουσες πολιτικές, ώστε να λαμβάνεται υπόψη η κατάσταση όπως εκτυλίσσεται. Ωστόσο, πρόκειται για μια προσέγγιση που κατά καιρούς μοιάζει να ακολουθεί τα γεγονότα παρά να τα οδηγεί. Κατάσταση οικεία στο PES, καθώς «οι πρεσβύτεροι σοσιαλδημοκράτες πολιτικοί δεν φημίζονται ότι παίρνουν ρίσκα. Απέδειξαν ότι διστάζουν να αγκαλιάσουν νέες ιδέες, είναι επιφυλακτικοί σε αλλαγές κατεύθυνσης και δεν διαθέτουν ηγετική ικανότητα που να εμπνέει. Δεν είναι ριψοκίνδυνοι» (Meyer / Rutherford, 2012, σ. 6). Συγκεκριμένα, το PES μοιάζει να αντιδρά στη διολίσθηση στην ύφεση και στη χιονοστιβάδα της κρίσης της ευρωζώνης. Εν μέρει, αυτό ήταν συνέπεια του γεγονότος ότι το ένα μετά το άλλο κόμματα-μέλη του PES έχαναν την εξουσία. Σε όλες τις περιπτώσεις, οι απαιτήσεις της χρηματοπιστωτικής κρίσης

ήταν στην καρδιά των προβλημάτων των σοσιαλδημοκρατών. Τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα που ήταν στην κυβέρνηση εμφανώς δάγκωναν ένα «δηλητηριασμένο μήλο» ως συνέπεια της χρηματοπιστωτικής κρίσης (Sassoon, 2011) –ιδίως εκείνα τα κόμματα που έμοιαζαν να προωθούν με περισσότερη ένταση την ατζέντα της λιτότητας, κυρίως το Σοσιαλιστικό Κόμμα της Πορτογαλίας και το ΠΑΣΟΚ.

Η ιστορία μάς διδάσκει ότι είναι πολύ νωρίς να ξεγράψουμε τη σοσιαλδημοκρατία. Το 1992 δημοσιεύθηκε ένα βιβλίο με ένα κεφάλαιο που είχε τίτλο «Η σοσιαλδημοκρατία είναι καταδικασμένη να παρακμάσει;» («Is Social Democracy Doomed to Decline?», Merkel, 1992). Ο τίτλος συνοψίζει ξεκάθαρα τη σκέψη της εποχής. Όμως, μόλις έξι χρόνια αργότερα, σχολιαστές έκαναν λόγο για τη «μαγική επιστροφή της σοσιαλδημοκρατίας», με 13 από τις 15 κυβερνήσεις της ΕΕ να προέρχονται από τη σοσιαλδημοκρατική οικογένεια (βλ. Cuperus / Kandel, 1997). Κι όμως, όταν η σοσιαλδημοκρατία έκανε τη μαγική της επιστροφή στα τέλη του 1990, όπως λέει ο Ντόναλντ Σασούν, η Αριστερά απέτυχε να οικοδομήσει μια διακριτή θεώρηση. Το χειρότερο, ίσως, είναι το συμπέρασμά του: «Δεν προσπάθησε καν. Δεν είχε ιδέα τι να κάνει» (Sassoon, 2011: 138).

Έτσι, η εκλογή του Ολάντ στη Γαλλία είναι σημαντική. Άραγε, η εκλογή του σηματοδοτεί μια υπαναχώρηση της σοσιαλδημοκρατίας στο εθνικό κράτος; Ο Tony Judt μάς υπενθυμίζει ότι «οι σοσιαλδημοκράτες πρέπει να ξαναμάθουν να σκέφτονται πέρα από τα σύνορά τους» (2010: 234). Ο Dimitrakopoulos (2011) υπογραμμίζει την «ταραχώδη» ιστορία των σχέσεων της σοσιαλδημοκρατίας με την ΕΕ. Κι ακόμη, ο Olaf Cramme υπογραμμίζει ότι η αισιοδοξία που συνοδεύει την εκλογή Ολάντ μπορεί να αποδειχθεί βραχύβια, εκτός κι αν εμπλέξει την ΕΕ στον δικό του στόχο για ανάπτυξη και απασχόληση (Cramme, 2012b). Ο Cramme υποστηρίζει ότι «ο Ολάντ γνωρίζει πολύ καλά τα στενά περιθώρια πολιτικών ελιγμών που έχουν σήμερα οι πολιτικοί ... [και έτσι] εκουσίως δεν παρακολούθησε τις αρχικές προθέσεις του Μιτεράν να αναβιώσει τον “σοσιαλισμό σε μία χώρα”». Ως εκ τούτου, ο Ολάντ μοιάζει πιθανό να συνδέσει τις ελπίδες του με την ΕΕ, παρά τη συνήθη μεγαλόστομη ρητορική του γαλλικού εξαιρετισμού (exceptionalism). Όσο ατελής και αν είναι η ΕΕ, παραμένει ωστόσο το περισσότερο υποσχόμενο εργαλείο της Ευρώπης για να δημιουργηθούν τα πολιτικά εκείνα περιθώρια στα οποία μπορεί να ενεργοποιηθούν «πραγματικές πολιτικές επιλογές» (Cramme, 2012b). Τώρα, η κυβέρνηση του γαλλικού Σοσιαλιστικού Κόμματος είναι αυτή που υφίσταται την πίεση να φέρει μια αλλαγή στην εμμονή της ΕΕ με τη λιτότητα, παρότι υπάρχει ο φόβος (την ώρα που γράφεται αυτό το κείμενο, Μάιος του 2012) ότι οι εξελίξεις στην Ελλάδα μπορεί σύντομα να

θαμπώσουν αυτή την αισιοδοξία, βυθίζοντας το ευρώ σε μια νέα κρίση.

Συμπέρασμα

Το άρθρο αυτό εξετάζει την απάντηση του PES στη χρηματοπιστωτική κρίση. Συνοψίζοντας, υποστηρίξαμε ότι το PES απάντησε στην κρίση απλώς αντιδρώντας στα γεγονότα βήμα-βήμα, όταν η κατάσταση απαιτούσε τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα να επιχειρήσουν μια πιο δραστική και φιλόδοξη πολιτική. Υποστηρίξαμε επίσης ότι η απάντηση του PES ήταν προσηλωμένη σε μια φιλο-ευρωπαϊκή προοπτική, όταν ίσως απαιτούνταν μια πιο κριτική προσέγγιση της κατεύθυνσης που έπαιρνε η πολιτική της ΕΕ. Τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα κατηγορήθηκαν ότι ήταν «μέρος του προβλήματος», ίσως όχι απρόσμενα, δεδομένης της στήριξης που είχαν προσφέρει στις νεοφιλελεύθερες πολιτικές στη δεκαετία του 1990, ενώ τα συντηρητικά και φιλελεύθερα κόμματα δεν υφίσταντο τόσο σημαντικές συνέπειες. Εντοπίζουμε λοιπόν ένα σαφές παράδοξο: τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα και πολιτικές είναι περισσότερο υπέρ του ευρωπαϊκού σχεδίου, κι ωστόσο το ευρωπαϊκό σχέδιο πλήττει περισσότερο τη δική τους εκλογική τύχη. Η εκλογή του Ολάντ στην προεδρία της Γαλλίας σήμανε μια νέα αισιοδοξία για την ευρωπαϊκή Αριστερά και μια αλλαγή κλίματος στη Γερμανία. Σήμερα, συζητάμε για «δημοσιονομική σταθερότητα με αναπτυξιακό πρόσημο», κάτι που το PES κατεξοχήν προωθούσε εδώ και καιρό. Η πρόκληση για το PES και για άλλους οργανισμούς σε επίπεδο ΕΕ, όπως το FEPS (Foundation for European Progressive Studies, ένα ευρωπαϊκό πολιτικό ίδρυμα που βρίσκεται κοντά στο PES), είναι να συγκροτήσουν ένα πρόγραμμα δράσης για την ΕΕ που να επιτρέπει στη σοσιαλδημοκρατία να «ανακαλύψει εκ νέου την αποστολή της να παντρέψει την οικονομική αποτελεσματικότητα με την κοινωνική δικαιοσύνη» (Cramme, 2012a). Χωρίς μια επιτυχή δράση της ΕΕ σε αυτό το πεδίο, η σοσιαλδημοκρατική Αριστερά διατρέχει τον κίνδυνο να επαναλάβει τα λάθη του παρελθόντος και να πληρώσει το τίμημα στις επερχόμενες εκλογές.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

- 1 Μια εκτενέστερη εκδοχή αυτού του άρθρου παρουσιάστηκε ως: M. Holmes / S. Lightfoot, «Limits of Consensus? The Party of European Socialists and the Financial Crisis», στο συνέδριο «Social Democratic Family Facing Financial Crisis», 21-22 Οκτ. 2011, ULB (Βρυξέλες).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bailey, D. (2009), *The Political Economy of European Social Democracy*, Λονδίνο: Routledge.
Cramme O. (2012a), «The Power of European Integration: Choice and Purpose for Centre-Left Politics», στο O. Cramme /

P. Diamond, *After the Third Way: The Future of Social Democracy in Europe*, Λονδίνο: I. B. Tauris.

- Cramme, O. (2012b), «Hollande Will Go via Brussels to Rescue France», *Independent on Sunday* May 6th.
Cuperus, R. / Kandel, J. (1998), «The Magical Return of Social Democracy», στο R. Cuperus / J. Kandel (επιμ.), *European Social Democracy: Transformation in Progress*, Άμστερνταμ: Friedrich Ebert Stiftung / Wiardi Beckman Stichting, σ. 11-28.
Dimitrakopoulos, D. (2011), «Introduction», στο D. Dimitrakopoulos (επιμ.), *Social Democracy and European Integration*, Λονδίνο: Routledge.
Hanley, D. (2008), *Beyond the Nation State*, Λονδίνο: Palgrave.
Holmes, M. / Lightfoot, S. (2007), «The Europeanisation of Left Political Parties: Limits to Adaptation and Consensus», *Capital & Class* 93, σ. 141-158.
Judt, T. (2010), *Ill Fares the Land*, Λονδίνο: Penguin.
Lightfoot, S. (2005), *Europeanizing Social Democracy? The Rise of the PES*, Λονδίνο: Routledge.
Merkel, W. (1992), «After the Golden Age: Is Social Democracy Doomed to Decline?», στο C. Lemke / G. Marks (επιμ.), *The Crisis of Socialism in Europe*, Ντούραμ: Duke University Press, σ. 136-170.
Meyer, H. / Rutherford, J. (2012), «Building the Good Society», σ. 3-9, στο H. Meyer / J. Rutherford (επιμ.), *The future of European Social Democracy: Building the Good Society*, Μπέιζινστοκ: Palgrave Macmillan.
Moschonas, G. (2002), *In the Name of Social Democracy: the Great Transformation: 1945 to the Present*, Λονδίνο-Ν. Υόρκη: Verso.
Moschonas, G. (2009), «Reformism in a “Conservative” System: the European Union and Social Democratic Identity», στο J. Callaghan et al. (επιμ.), *In Search of Social Democracy: Responses to Crisis and Modernisation*, Μάντσεστερ: Manchester University Press.
PES (2008), «Strauss-Kahn Right on Fiscal Policy Change Says Rasmussen», Βρυξέλες: PES, 28 Ιαν. 2008, <http://www.pes.org/en/news/strauss-kahn-right-fiscal-policy-change-says-rasmussen> (πρόσβαση 27 Αυγ. 2011)
PES (2009), *A Matter of Urgency: a New Progressive Recovery Plan for the European Union – the Need for a New Effort*, Βρυξέλες: PES, 19 Μαρτ. 2009.
PES (2012a), «PES Verdict of European Council: an Attempt to Institutionalise Austerity», Βρυξέλες: PES-δελτίο τύπου 13 Δεκ. 2011, <http://www.pes.org/en/news/pes-verdict-european-council-attempt-institutionalise-austerity> [πρόσβαση 21 Φεβρ. 2012]
PES (2012b), «PES to Tell Barroso that for EU Growth and Jobs Increase, Public and Private Investment Should Be the New “Golden Rule”», Βρυξέλες: PES- δελτίο τύπου (25 Ιαν. 2012), <http://www.pes.org/en/news/pes-tell-barroso-eu-growth-and-jobs-increase-public-and-private-investment-should-be-new-golden> [πρόσβαση 21 Φεβρ. 2012]
PES (2012c), «PES Says It's Time to Downgrade Credit Rating Agencies», Βρυξέλες: PES-δελτίο τύπου (16 Ιαν. 2012), <http://www.pes.org/en/news/pes-says-its-time-downgrade-credit-rating-agencies> [πρόσβαση 21 Φεβρ. 2012]
Sassoon, D. (2011), «Response to David Miliband», *The Political Quarterly* 82/2.